

»Helt kun i mand og kvinde«

Grundtvigs tanker om den fruktbare dobbelthet

Av Kirsti Aasen

Grundtvig levde i rasjonalismens tid, en tid preget av fornuftsdyrkelse, som han gikk sterkt imot. Ja, han anklager sin tid for å stå i motstrid mot den virkelige og sanne fornuft. - Mot slutten av livet oppsummerer han sin overbevisning i diktet »Havamaal« (s. 295, bd. IX i Grundtvigs Poetiske Skrifter, PS v/ Svend Grundtvig og Georg Christensen):

Derfor det er dog lige sandt,
Følelsen føder Forstanden,
Baade hos K r i s t u s og hos K a n t,
Baade hos Gud og hos Fanden,
Det maa d e V i s e vel forstaa,
Som under M o d e r h j æ r t e t laa.

Grundtvigs overbevisning er nært knyttet til hans egne opplevelser og erfaringer. Når han i alderdommen ser tilbake, ser han en rekke kvinner som i perioder - eller livet igjennom - har hatt avgjørende betydning for ham: Hans mor, hans barnepike, hans hustruer, en herregårdsfrue, som han som ung skrivebordsteolog hodestups forelsket seg i. En opplevelse han stadig vender tilbake til som nokså fundamental, fordi den brakte ham i levende forhold til virkeligheten. Det er til henne han skriver ordene:

Liv er af dobbelt Natur,
Helt kun i Mand og Kvinde:
Skiller dem grusomt en Mur,
Livet fra begge maa svinde. (PS I, s. 101)

Mann-kvinne-motivet hos Grundtvig lodder dypere enn til forelskelsen, - og det følger ham livet igjennom. - I en av hans prekener heter det: »Thi Aanden som Kraften og Hjærtet som Kilden er det, som giver Menneskelivet sin dobbelte Skikkelse som Mandkjøn og Kvindekjøn, ingenlunde som Modsætninger,

men som Halvdele, der behøve og tiltrække hinanden, - - - saa Hjærteløshed hos Manden er lige saa lidt menneskelig som Aandløshed hos Kvinden«. (2.s.i faste 1865) - I denne forbindelse vil jeg nevne en liten roman som kom ut i 1850, skrevet av en ung kvinne ved navn Mathilde Fibiger, under psevdonymet »Clara Raphael«. I denne romanen (»Clara Raphael, 12 Breve«) sier forfatterinnen at hun føler sorg over ikke å være mann. Og hun spør om Vårherre virkelig kan ha skapt kvinnene av et ringere stoff enn mennene siden de må nøye seg med å utføre de ørkesløse og trivielle syslene som er anvist dem i livet. Men innerst inne er hun overbevist om at også kvinnene har rett til å bruke sine tanker - og tilegne seg, som hun sier: »Mandens aandelige Realitet, da ellers hendes indre Liv let bliver en skjøn Phantasieskabning, uden skabende Kraft og Selvvirksomhed«. På den annen side er hun ikke i tvil om at mannen »hvis hans Character skal opnaae nogen sand Enhed«, må tilegne seg kvinnens »høie Begejstring og barnlige Tro«.

I Grundtvigs anmeldelse av denne romanen i tidsskriftet »Danskeren« (nr. 21 - 1851) kaller han den »en lykkelig lille Bog«. Han »finder den værd at skrive bag Øret - som en af de faa menneskelige Bøger, der skrives nuomstunder«. Og han roser henne for »at vove en Dyst for aandelig og hjærtelig Sandhed«. - Av dette går det frem at Grundtvig oppfordrer kvinnen til å bruke sin ånd, dvs. sine tanker og evner. Han oppmuntrer henne m.a.o. til å bruke de mannlige kvalitetene, som også er en del av henne, - samtidig som han innrømmer at mannen må ta følelsene på alvor. Ja, det skal vise seg at han i enda større grad etterlyser det hjertelige og kvinnelige hos ham.

For Grundtvig er *hjerte* et hovedord, slik det går frem av salmene og sangene hans. Som eks. vil jeg trekke frem en av hans bibelhistoriske sanger, som skildrer Faraos umenneskelige fremferd mot israelittene i Egypt, hans påbud om at deres sønner skulle kastes i Nilen, noe som også rammet den lille Moses. - Men til alt hell skulle det vise seg at

Kong Pharaos Datter var bedre end han,
 Hun havde dog Hjerte i Livet,
 Hun kom som en Dronning alt efter sin Stand,
 Og saae hvad sig rørde i Sivet,

Hun sukked, hun saae i den kiølige Seng,
 Med blødende Hjerte, den grædende Dreng.
 Selv midt i Egypten man finder
 Til Lykke dog Hjerte hos Kvinder!

(Fra bind II, nr. 21, vers 3 i Grundtvigs Sangværk - GSV -
 Gad 1982-84)

Og neste vers slutter slik:

Naar Mænd er som Dyrene vilde,
 Til Lykke er Kvinderne snilde!

Men det hjertelige og kvinnelige har for Grundtvig ikke bare med innlevelsessevne og omtanke å gjøre. Uten så mye som å nevne ordet rett-troenhet priser Grundtvig kvinnene for deres *lett-troenhet*. Selv om en slik egenskap kan koste dyrt, slik tilfellet var med Eva som lot seg friste av slangen i Paradiset, sier Grundtvig uten å nøle:

Velsignet være Kvinderne,
 hvis Ord end Kæmper fryde!
 De altid er lettroende,
 hvor Engle-Stemmer lyde. (GSV I, 305,7)

Det beste eksemplet er Jomfru Maria. Men alle som har et lyd-hørt sinn, kan få oppleve noe av det samme som hun gjorde: Å bli bærere av liv. Maria Magdalena er et godt eksempel. Gjennom sin åpenhet og mottagelighet var hun den første til å bringe budskapet om oppstandelsen videre. Det er disse to Mariaene Grundtvig har i tankene når han sier:

Hun fødte Ham, som Liv kom fra,
 Du Skabningens Halleluja! (GSV I, 236,5)

Og i et annet vers heter det:

Aldrig vi glemme,
 Kvindernes Stemme
 Laae paa Apostlernes Tunger til Grund (GSV I, 223,4)

Kvinnens mottagelighet gjør henne egnet også som formidler. I en tid hvor det enda var utenkelig, går Grundtvig så langt som til å hevde nødvendigheten av kvinnelige biskoper. I diktet »Christenhedens Syvstjerne« (Kommentert utgave v/ Thorvald Balslev Kbh. 1955) kommer han med denne påstanden:

Først, naar atter fromme Kvinder
 Som i O r d e t s Heltetid,
 Herren tjene som »B i s p i n d e r«
 Bruge Tungerne med Flid,
 S a a faaer H j e r t e t Mund og Mæle,
 At sig glæde Barne-Sjæle,
 I Guds Himmerig paa Jord!

Men

Nyt og Gammelt er eens for Gud,
 Og Hjertet er altid en Kvinde (GSV V, 29,9)

sier Grundtvig. Og dermed får han sagt at *hjertet* er det *grundmenneskelige* i både kvinne og mann, - organet for våre innerste lengsler og håp, for det åpne, mottagelige og medfølende.

Grundtvigs anklage mot sin egen tid former seg som en anklage på vegne av menneskehjertet, som hele tiden står i fare for, som han sier, å »overstemmes af Hjernespind hos Mænd«. (GSV III, 205,4). Men vi kunne vel like gjerne si: hos *kvinner*, som i prestasjonenes verden har lett for, eller nærmest tvinges til, å gjøre seg gjeldende på mannens premisser. I hvert fall er Grundtvigs anliggende aktuelt som aldri før i en tid hvor fornuft, intellekt og pågangsmot, som han kaller mannlige kvaliteter, etterlyses og fremheves som de mest attraktive ved mennesket. - Daglig ser vi hvordan massemedia gir oppmerksomhet til det som kan måles og veies, som fremmer effektivitet og økonomisk vekst, mens det som har med våre innerste lengsler å gjøre sjelden får de store overskriftene. De lyttende og medfølende egenkapene, som Grundtvig kaller kvinnelige, ansees ikke for å være særlig spennende stoff. - Takket være mulighetene som forskning og teknikk har frembrakt, er menneskets livsrom i en moderne

verden voldsomt utvidet. P.d.a. side er det innsnevret. Vi finner oss på en klode som det *grunnmenneskelige* i oss mer og mer kjenner seg fremmed for. - Og vi merker konsekvensene i et samfunn som hardner til, og hvor flere og flere kjenner på ensomheten og de psykiske belastninger som en slik utvikling fører med seg.

Det kan ikke snakkes fullgyldig og sant om mennesket hvis det kvinnelige og hjertelige ikke får den plassen som tilkommer det. For

Liv er af dobbelt Natur,
Helt kun i Mand og Kvinde

Det er ikke bare Grundtvigs egen erfaring og oppfatning - eller noe han lærte av de kvinner han omgikk med. Han finner denne dobbeltheten eller tvekjønnetheten begrunnet i Bibelen, i Paulus' 1. brev til korinterne i det 11. kapitlet: »Men i Herren er ikke kvinnen noe uten mannen, og mannen er heller ikke noe uten kvinnen. For som kvinnen ble til av mannen, blir jo mannen født av en kvinne, men alt er fra Gud«. - Av dette slutter Grundtvig at Gud selv må være både kvinne og mann, slik ethvert menneske er det, som er skapt i hans bilde. - Denne kvinnelige siden ved Gud blir for Grundtvig et bilde på den Gudsmoder som Reformasjonen hadde fjernet fra kristendommen. - Ikke ved å erstatte Jomfru Maria med en annen helgen, men ved å minne oss om Guds kvinnelighet er det at Grundtvig bryter med det som er blitt kalt for »Protestantismens mannfolkreligion«. Fordi det er gjennom morskjærligheten vi først og fremst kan få en forestilling om Gudskjærligheten, synger Grundtvig om

- at Livet hos vor Fader
Er, som i vor M o d e r s Hjem,
Sine Smaa, som hun, Han b a d e r,
Og, som hun, Han s v ø b e r dem,
Giver dem, som hun, at d i e,
E l s k e r o p dem, som M a r i e
Elsked op hans egen Søn! (Fra »Christenhedens Syvstjerne«)

--- Gud »har som Kvinderne, Hjerte«, sier Grundtvig (GSV IV, 353,3), - noe som viser seg i hans lydhørhet og innlevelsessevne. Gud er ikke en kontrollerende instans, opptatt av å håndheve orden og makt, men en favn som barnet kan løpe til uten angst for å bli avvist. - Med tanke på døden, som mer enn noe fylte Grundtvig med frykt, kaller han i en salme først på Jesus som Herre og bror, deretter som venn. - Men i den ytterste fortvilelse og avmakt blir bildet av Gud som mor det eneste som gir virkelig trøst:

Før Døden, med sin Iistap-Haand,
Gjør Skiel imellem Støv og Aand,
Bortvifter Hjertets Varme,
Indslumre skal jeg da med Lyst,
Som Barnet ved sin Moders Bryst,
I dine Frelser-Arme! (GSV IV, 95,9)

Fremfor å være et lydighetsforhold er forholdet mellom skaper og skapning et *hjerteforhold*. Og i farshjemmet, dvs. i kirken, oppdras kvinne og mann til hjertemennesker:

Ligne vor Fader iegod,
Som sig af Hjertet forbarmer,
Som, naar vi falde Ham til Fod,
Inderlig rørt os omarmer,
Det maae vi alle i det Smaa,
Det kan vi alle godt forstaae,
Som har et Menneske-Hjerte! (GSV IV, 297,6)

I et program i fjernsynet for en tid tilbake ble det sagt at vi trenger en moral som styres av fornuften, men som næres av hjertet. Grundtvig ville utvilsomt sagt det omvendt: Vi trenger en moral som styres av hjertet, og som korrigeres av fornuften. - Vi har hatt en tilbøyelighet til å begrense det umoralske til ytre og synlige saker som kortspill og dans - eller til områder som har med menneskers seksuelliv å gjøre. Men det umoralske er først og fremst det hjerteløse, som kan erfares på alle områder i tilværelsen, også i kirken, - selvsagt også blant kvinner. -

Den kjente danske folkehøyskolemannen Poul Engberg har i det norske bladet »Folkehøgskolen« (Nr. 6 - 1990) noen spennende tanker om vårt forhold til det nye Europa som nå åpner seg for oss, etter at den kalde krigen er over. Han medgir at de østeuropeiske folk i sin nåværende situasjon kan ha bruk for å lære demokrati og markedsøkonomi av oss. - Men dypest sett er det kanskje oss som trenger å lære av dem. For mens det kommunistiske systemet, som har sine røtter i vesteuropeisk tenkning, nå bryter sammen østpå, skyter det indre livet der nye blomster: »Det sker ikke blot i Polen og Tjekkosllovakiet, men også i de græsk-ortodokse folk, især i det russiske. - Det bør kunne blive en modvægt til vor vest-europæiske materialisme«, sier Poul Engberg, - og påpeker i sin artikkel hvordan vi i Vest-Europa preges av den romerske arv i vår dyrkelse av fornuften og i vår iver etter å organisere, effektivisere og produsere, mens de østeuropeiske folk mere er bestemt av den greske betoningen av at menneskelivet har et mål orientert ut fra følelsene, kunsten og kjærligheten. -

I sommer leste jeg for første gang »En russisk pilegrims beretning« (Dreyers Forlag 1985), en bok som gir godt innsyn i fromhetslivet i den ortodokse kirke. - Pilegrimen leter etter noen som kan lære ham hva Paulus-ordene »be uavlatelig« betyr - og hva det vil si i praksis. - Sammen med pilegrimen føres vi gradvis inn i en tradisjon som har røtter tilbake til oldkirken, og som har vært holdt levende i den østlige kristendom til våre dager, men som på pilegrimens tid nesten var glemt. Derfor måtte han vandre i årevis for å finne noen som kunne hjelpe ham. Men omsider møter han sin lærer, en erfaren munk - og får sin første undervisning i den såkaldte »Jesus-bønnen«. Av munken lærer han å konsentrere seg om sitt fysiske hjerte samtidig som han fremsier bønningen i åndedrettets rytme. Slik blir bønningen etter hvert en organisk del av ham selv. - Hjelp til å klare dette får han gjennom en samling greske tekster av Østskirkens fedre (»Filokalia« = kjærligheten til det skjønne eller gode) som munken gjør ham oppmerksom på. Disse tekstenes mål er å forene intellektet med følelsen. Og ved hjelp av bønningen lærer pilegrimen å lede tanken ned i hjertet. - - - Gjennom sin erfaring kan pilegrimen etter hvert hjelpe andre på en måte han før ikke visste at han kunne. - En gang må han rømme fra ste-

det der han bor, for ryktene går om at han har overnaturlige evner og krefter. Men det overnaturlige er ikke annet enn hans hjertes åpenhet for virkeligheten, naturen og medmennesket - og den innsikt og erkjennelse som denne åpenhet gjør mulig.

Som nevnt er mann-kvinne-motivet hos Grundtvig gammelt. Men det forsterker seg utvilsomt gjennom de inntrykk han mottok fra den østlige kultur. - Den indirekte åpenhet for det greske skyldes nok hans opptatthet av kirkefaderen Ireneus, som i kampen mot gnostikernes forakt for det jordiske gjorde seg til en forsvarer av det naturlige menneskeliv. Men direkte vet vi at den greske gudstjenesteboken »Leiturgikón«, som Grundtvig lånte på Det kongelige Bibliotek i januar 1837, gav spennende impulser, som nedfeller seg i hans prekener og salmer. Christian Thodberg påpeker i en artikkel (s. 225 i »Syn og Sang - Poesi og teologi hos Grundtvig«- Gad 1989) hvordan den greske kirke gjør mere ut av kvinnene i Det nye testamente enn den vestlige kirke, noe som skjerper Grundtvigs opptatthet av det naturlige og hjertelige. I en preken han holdt 2.s. i faste, kort tid etter anskaffelsen av »Leiturgikón«, sier han at »fordi vi efter det naturlige Menneske leve i Forstands-Tiden«, trenger vi å bli minnet om »hvor kostelig og dyrebar den ægte Kvindelighed er for Herrens Øine«. Prestene skal derfor betrakte det som et hedersnavn, og ikke som et skjellsord, å bli kalt »Kiælling-Præster« (fordi kirkegjengere flest er av hunkjønn) sier Grundtvig i denne eiendommelige prekenen. Men selv om møtet med den greske gudstjenesteboken skulle få stor betydning for ham, hevder Kaj Thaning (s. 214f. i »Menneske først - Grundtvigs opgør med sig selv« Gyldendal Kbh. 1963) at det var en kvinne Grundtvig møtte under sitt besøk i England allerede i 1830, som i denne sammenheng skulle få en helt avgjørende betydning. Thaning påstår at det var denne greskorienterte kvinnen som for alvor lånte Grundtvig øye til å fatte dobbeltheten i menneskelivet, slik at forsoningen ble brakt til veie for ham mellom ånd og hjerte, tanke og følelse. Fra nå av ble det greske ensbetydende med det kvinnelige og naturlige, det skjønne og fantasirike, mens det nordiske kom til å representere mannen, historien og kraften. - - - Erkjennelsen av denne dobbeltheten eller tvekjønnetheten fikk kilder til å springe i Grundtvigs sinn i en periode da han kjente at han var gått i stå. Åpenheten for vir-

keligheten slik den nå ble avdekket for ham, forløste skaper-
evnen i ham på ny - og gjorde ham til en Jomfru Maria-disip-
pel, en sjelden bærer av liv. - I årene som kom, fullførte han
arbeidet med »Nordens Mythologi«, et kampskrift for den gresk-
nordiske kultur, salmene strømmet fra hans hånd, og han gav
uttrykk for at han nå syntes det var lystbetonet å preke. -

I Goethes Faust snakkes det om »das ewig weibliche«, dvs.
det evig kvinnelige som det bærende i tilværelsen. - Istedet for
»das ewig weibliche« ville nok Grundtvig sagt det evig menne-
skelige. - Når han i så stor grad fremhever det kvinnelige og
hjertelige, betyr ikke det en nedvurdering av mannlige verdier
som tanke, intellekt, handlekraft. Han er jo selv mann. Det er
det mannlige og kvinnelige, dvs.: ånd, hjerte, tanke og følelse
tilsammen som utgjør bildet av Gud i oss, han som selv er både
kvinne og mann. - Når Grundtvig så sterkt betoner det hjerteli-
ge, er det fordi han erkjenner at det er forsømt! Desto mer be-
klagelig som det hjertelige er det grunnmenneskelige i både
kvinne og mann - likesom det er det grunnleggende også i Guds
forhold til oss. Fordi det er i hjertet vi finner vår Guds-likhet, og
det er fra hjertet vi får vår egentlige forstand, er det *det* vi først
og fremst må be om bevarelse og nydannelse for:

O Du, som skabde Hjerte mit,
Det dybe, underfulde,
O dan det efter Hjerte dit,
Til Himmel-Speil i Mulde (GSV IV, 78,5)

Likesom Grundtvig måtte låne en fremmed kvinnes øye for å
oppdage den fruktbare dobbeltheten i tilværelsen - og dermed
helheten -, kan den østeuropeiske kultur i dag kanskje låne oss
øye til å gjenoppdage verdier, som vi i vår fornuftsdyrkelse og
materialisme lenge har oversett. - - - »Følelsen føder Forstan-
den« var Grundtvigs overbevisning etter et langt liv. - I det
ligger samtidig en erkjennelse av at erfaringene teller mer enn
teoriene, - at opplevelsen av virkeligheten er rikere enn ideene
om den. -

Derfor det er dog lige sandt,
Følelsen føder Forstanden -

Det var på linje med denne påstanden den tsjekkiske presidenten Vaclav Havel uttrykte sin overbevisning på Hat-Konferansen i Oslo siste høst med ordene om at: »Denne verdens frelse ligger i menneskets hjerte.«